

Giovanni Reale, una vita e un'opera di unità e armonia*

Antoni Bosch-Veciana

* *Laudatio pronunciada el 24 de febrer del 2006 en l'acte d'investidura de Doctor Honoris Causa per la Universitat Ramon Llull al professor Giovanni Reale.*

Avui la Universitat Ramon Llull, i de manera ben particular la nostra Facultat de Filosofia, celebren amb goig la concessió del doctorat *honoris causa* a Giovanni Reale, professor a Milà, a la Facultat de Filosofia de la *Università Vita-Salute di San Raffaele*. En aquest acte solemne de la seva investidura, en el qual es confereixen el títol i els atributs d'una distinció universitària tan alta, es posa de manifest, d'una manera potser més íntima, la voluntat mútua del nostre claustre de professors i del mateix professor Giovanni Reale de prosseguir en el diàleg fecund que aquest acte festeja. En molts de nosaltres, aquest diàleg iniciat de temps ha començat a donar els seus fruits, sobretot, de ben segur, en aquells a qui el camí intel·lectual emprès ens ha fet més proper l'acompanyament del professor Reale, estudiós eminent i difusor incansable del pensament grec de l'antiguitat clàssica, sobretot de Plató, una de les arrels espirituals més profundes del nostre Vell Continent.

En representació de tota la comunitat universitària –i d'acord amb un costum acadèmic prou antic– m'ha estat encomanat l'honor gratíssim i immerescut de pronunciar l'elogi dels mèrits que concorren en el professor Giovanni Reale. És amb agraïment que pronuncio aquesta *laudatio* que, havent de ser breu, no podrà sinó passar com de puntetes per alguns dels mèrits del nostre doctorand, que –com coneix a bastament la Junta Acadèmica de la nostra Universitat– ultrapassen amb escreix el que en aquestes línies pugui ser dit. Aquestes línies són tan sols això: un modest gest proemial al discurs que el professor Giovanni Reale, després de ser investit, pronunciarà i que nosaltres escoltarem amb delecció i complaença.

No és la primera vegada que el professor Reale fa estada a Barcelona. En dues altres ocasions va ser en aquesta ciutat mediterrània. La primera fou en 1990. En efecte, pel desembre de 1990 vàrem

poder escoltar el professor Giovanni Reale a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans, on, convidat per la Societat Catalana de Filosofia, va pronunciar una conferència sobre *El nou paradigma en la interpretació de Plató*¹. La segona visita va ser per la primavera del 2000, durant el mes de maig. Aquesta fou una visita turística i cultural de caràcter privat en la qual ell i el professor Giuseppe Girgenti, un dels seus deixebles –ara col·laborador seu i investigador a la mateixa Facultat de Filosofia de la *Università Vita-Salute di San Raffaele*–, resseguien i admiraren, sense presses, les restes romanes de la mil·lenària Barcino; la catedral, els carrers i places de la Barcelona gòtica i l'arquitectura ingent i bellament geomètrica d'Antoni Gaudí. Les dues estades a Barcelona mostren un mateix propòsit: contemplar, pensar i dialogar sobre la *unitat* que mostra *l'harmonia de les formes*. Primer, a través de l'exposició i el diàleg sobre els camins d'interpretació –els *paradigmes*, diria el professor Reale, en llenguatge kuhnà– del *corpus* platònic; després, per mitjà de la contemplació i el silenci davant l'obra artística que *conforma* la visió quotidiana de la nostra ciutat.

Avui, en aquest tercer sojorn del professor Reale, torna a ser present –i ara també en tots nosaltres– la *unitat harmoniosa* que, en aquest acte acadèmic, produeixen paraules, música i silenci: paraules i música adreçades, i un silenci –el nostre (el que serà també meu i el vostre)– acollidor i respectuós. I tot enmig d'un espai, d'un *kósmos* en què *la part s'adiu al tot i el tot s'adiu a cada part*.

L'obra de Giovanni Reale és això: recerca constant de l'harmonia del tot i de les parts, recerca d'una unitat que dóna forma a tot, al tot. En el professor Reale aquest principi hermenèutic de la mútua interrelació harmoniosa entre el tot i les parts ha conformat no solament la seva obra sinó també la seva vida. En aquest sentit, ell és un platònic convençut. No resulta gens estrany que una de les obres platòniques per les quals sent més predilecció sigui el *Fedre*, com confessava igualment un dels seus millors mestres i amic, Hans-Georg Gadamer². En el *Fedre* llegim:

«Cal que tot discurs [lógos] estigui compost com un ésser viu, que té el seu propi cos, de manera que al discurs no li manqui ni el cap ni els peus, sinó que tingui les parts del mig i les parts extremes convenientment escrites, les unes amb relació a les altres [allêlo] i amb relació al tot [hólon]» (*Fedre* 264C).

Els mèrits de l'obra de Giovanni Reale són el mèrit d'una vida; i el mèrit de la seva vida són els mèrits de la seva obra. Les seves obres són meritòries perquè constitueixen una obra d'*unitat harmoniosa* i només des d'aquesta *harmonia del tot* podem llegir *l'harmonia de cada obra singular*, i així mateix podem dir que només des de *l'harmonia de cada obra singular* pren sentit *l'harmonia del*

1. La conferència fou pronunciada el 18 de desembre de 1990 i la podem llegir, resumida i traduïda per Sergi Mas, dins *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia* IV (1990-1991) 39-45.

2. Vegeu G. REALE, *Valori dimenticati dell'Occidente*, Milano: Bompiani 2004, p. 436.

tot. Per això, no podem fer l'elogi d'una o altra obra sense comprendre-les en el tot de la seva obra, que no és altra que la seva vida. I és que el professor Reale ha sustentat en els mateixos fonaments tant la seva vida com la seva obra, ambdues fruit del convenciment que en la solidesa d'un fonament ferm –com és el pensament de l'antigor clàssica i cristiana– es pot edificar sense temor.

Giovanni Reale, que va néixer i créixer prop de Milà, ha passat bona part de la seva vida acadèmica, tant la d'estudiant com la de professor, a la *Università Cattolica del Sacro Cuore* de Milà. Un cop acabada la llicenciatura en filosofia al *Sacro Cuore* (1954), amplià els seus estudis de filosofia, durant un quadrienni, a Marburg i a Munic. La seva activitat docent la va iniciar en el curs 1957-1958, com a professor assistent, en la mateixa *Università Cattolica del Sacro Cuore*. Després, durant tres cursos, una vegada assolida la seva habilitació en «Història de la Filosofia Antiga» (1968), ensenyà «Història General de la Filosofia» i «Filosofia Moral» a la *Università degli Studi di Parma*, on esdevingué catedràtic de «Història de la Filosofia». En 1972 es traslladà a la *Università Cattolica del Sacro Cuore* de Milà, on ha professat com a catedràtic de «Filosofia Antiga» una trentena d'anys (1972-2002), fins a la seva jubilació. Ara, i d'ençà del curs 2002-2003, col·labora com a professor emèrit en la Facultat de Filosofia de la *Università Vita-Salute di San Raffaele* de Milà. Fou en aquest mateix curs 2002-2003 quan es creà la Facultat de Filosofia de la *Università Vita-Salute di San Raffaele*.

La *Università Cattolica del Sacro Cuore* ha estat la matriu acadèmica discent i docent del professor Giovanni Reale. La *Università Vita-Salute di San Raffaele* és l'espai acadèmic escollit per a consolidar el projecte d'una feina madura i comuna, envoltat de bons col·laboradors. En la *Università Cattolica del Sacro Cuore* el professor Reale fundà, en 1982, el *Centro di Ricerche di Metafisica*, un prestigiós espai d'investigació i difusió de l'obra de Plató i del platonisme en sentit ampli, que ell dirigí d'ençà de la seva fundació i fins a la seva jubilació. El treball incansable dut a terme pel professor Reale en el *Centro di Ricerche di Metafisica* ha fet d'aquest centre un dels més importants del món sobre la temàtica de la qual s'ocupa i ha editat 250 volums, entre estudis crítics sobre Plató i textos d'autors clàssics, esdevenint un espai internacional de primer ordre en la recerca i difusió platòniques i en la recerca i difusió de textos i estudis del món clàssic antic. El *Centro di Ricerche di Metafisica* contribuï, ja d'ençà del primer volum de la seva col·lecció –el volum d'un dels pares de la interpretació tubinguesa dels escrits de Plató: de Hans Krämer, *Platone e i fondamenti della metafisica*³–, a donar consistència i difusió a les tesis sobre la interpretació de Plató de l'anomenada *Escola de Tubinga*. Gràcies al treball afanadíssim del professor Reale en aquest *Centro di Ricerche di Meta*

3. H. KRÄMER, *Platone e i fondamenti della metafisica. Saggi sulla teoria dei principi e sulle dottrine non scritte di Platone con una raccolta dei documenti fondamentali in edizione bilingue e bibliografia*. Milano: Vita e Pensiero [1982] 20016.

física de Milà, ara la interpretació platònica que es coneixia amb el nom de *Escola de Tubinga* es coneix amb el nom de *Escola de Tubinga-Milà*. Les seves aportacions han estat decisives per a consolidar el nou model interpretatiu –el *nou paradigma*, sosté argumentadament Giovanni Reale– de la *Escola de Tubinga*, la qual no considera els escrits del *corpus* platònic com a autàrquics (principi interpretatiu de Schleiermacher, que reprèn les tesis luteranes de la *sola scriptura* en el camp de l'hermenèutica platònica), sinó que el seu sentit prové d'allò no dit en els textos i, en canvi, transportat per les fonts de la *tradició indirecta* del platonisme.

En la segona universitat, en la *Università Vita-Salute di San Raffaele* de Milà, on actualment professa, té projectat de fundar un altre centre de recerca i d'estudi platònics. Segurament el nom triat serà el de *Centro Platone 2000*; un nom que diu de manera transparent el nucli de la seva activitat investigadora, això és, Plató i el seu entorn hermenèutic. Des d'aquí en volem encoratjar la fundació i ens oferim a col·laborar-hi, en la mesura del possible; almenys, de ben segur, des de *Hermenèutica i Platonisme*, nom del Grup de Recerca de la nostra Universitat que treballa també sobre Plató i sobre les diverses lectures que, al llarg de la història, n'han elaborat els diversos hermeneutes del seu *corpus* i de les tradicions que ens l'han transmès.

La *Università Cattolica del Sacro Cuore* i la *Università Vita-Salute di San Raffaele* són dues institucions acadèmiques que, tot i les singularitats específiques de cadascuna, comparteixen amb la nostra Universitat Ramon Llull la preocupació per la formació integral de la persona i per donar resposta a les necessitats del nostre món, treballant en la investigació científica d'alt nivell i promovent un esperit d'innovació i creativitat. La *Università Vita-Salute di San Raffaele*, que s'origina com a exigència de formació i investigació dins l'obra hospitalària de l'hospital *San Raffaele* de Milà, té com a criteri fonamental de la seva acció l'*home* i arrela en l'«Aneu, Ensenyeu i Guariu» neotestamentari. El lema de la *Università Vita-Salute di San Raffaele* parla ben eloqüentment: «*Quid est homo?*» És en aquest marc que Giovanni Reale viu el seu treball i treballa la seva vida.

Les seves obres han estat traduïdes o estan en curs de traducció en quinze llengües: anglès, alemany, francès, castellà, portuguès, polonès, rus, serbi, croat, eslovè, romanès, txec, ucraïnès, albanès i grec modern. No cal dir la importància que suposa per a l'obra del professor Reale que tingui la difusió que té –i sobretot a l'Est–, fet que ell mateix llegeix com a «sintoma di un mutamento di rotta spirituale»⁴ d'aquell vastíssim espai multicultural que és el que anomenem l'Est europeu. En aquest sentit cal recordar que, entre molts premis i reconeixements d'arreu del món, li han estat

4. Vegeu G. REALE, *La saggezza antica. Terapia per i mali dell'uomo di oggi*, Milano: Raffaello Cortina 1995, p. 249, nota 7.

concedits els doctorats *honoris causa* de la Universitat Estatal de Moscou i de la Universitat Catòlica de Lublin (Polònia).

El nombre d'edicions de les seves obres, algunes de les quals –com ara *Per una nuova interpretazione di Platone*⁵, un excel·lent i innovador estudi sobre Plató– ja van per la vint-i-unena edició, és una mena de cursa imparabile que mostra l'interès creixent que desvetlla la seva obra. La temàtica tractada, la riquesa interpretativa i l'exposició feta amb una claredat exquisida fan de la lectura dels seus textos no sols una possibilitat real d'adquirir coneixements ben fonamentats i aprofundits arran d'una cultura filosòfica sempre de primer ordre, sinó que la seva lectura també resulta un plaer difícil a voltes d'assolir en obres d'aquest gènere.

L'itinerari d'estudi i d'investigació seguit pel professor Giovanni Reale es concentra en una qüestió essencial, tal com ja he dit abans: en la recerca de la *unitat de fons* que dóna *sentit a tot en el Tot*. Aquesta *unitat de fons*, que en l'obra platònica ha estat sempre anhelada –la carta de Leibniz a Rémond ens ve sempre a la ment, en allò de cercar de reduir l'obra de Plató a *sistema*⁶–, Reale la pren com a principi hermenèutic de lectura, no solament del *corpus* platònic sinó de tota obra que sigui *obra de veritat, de bellesa i de bondat*.

Com ens diu el mateix Reale, va començar a treballar en Plató en els anys cinquanta del segle passat, quan era a Marburg⁷. Allí estudià la interpretació platònica dels neokantians. I va ser als inicis dels anys seixanta que, gràcies a l'impuls del seu professor Mario Untersteiner, eminent filòleg, llegí el llibre de Hans Krämer *Arete bei Platon und Aristoteles* (Heidelberg 1959), un llibre que inicià una manera nova de llegir Plató: no n'hi havia prou amb llegir el *corpus* platònic per a entendre Plató; calia recórrer a la *tradició indirecta* –ja ho hem dit–, entre la qual calia prendre en consideració el que Aristòtil havia transmès de Plató. Catorze anys abans (1945) havia estat editat un llibre important de Harold Cherniss, *The Riddle of the Early Academy* (Berkeley - Los Angeles: University of California Press), que defensa que el text platònic és *autosuficient* per a saber i comprendre el pensament de Plató; no calia, doncs, incorporar la *tradició indirecta* per a llegir Plató. Era la tesi oposada a la de Hans Krämer, professor a Tubinga que treballava conjuntament amb el filòleg, també de la Universitat de Tubinga, el professor Konrad Gaiser, que morí de sobte el 3 de maig de 1988.

La traducció italiana d'aquesta obra de Cherniss no veié la llum fins a 1974⁸. Fou després de la lectura de la traducció italiana del llibre de Harold Cherniss que el professor Reale proposà a Hans Krämer d'escriure un *pendant* amb el convenciment que podria trobar-se una posició hermenèutica intermèdia, de mediació. Hans

5. *Per una nuova interpretazione di Platone. Rilettura della metafisica dei grandi dialoghi alla luce delle "Dottrine non scritte"*, Milano: Vita e Pensiero [1984] 200-321.

6. En aquesta carta hi llegim el conegut text de Leibniz: «Si algú reduís Plató a sistema, aquest faria un gran servei al gènere humà» (Vegeu G.W. LEIBNIZ, *Brief zu Rémond*: C.J. GERHARDT, *Die philosophischen Schriften von G.W. Leibniz*, III, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung [1887] 1978, p. 637).

7. Vegeu G. REALE, *Per una nuova interpretazione...*, p. XI. Per a aquesta presentació seguim de prop la *Prefazione* d'aquest volum en la seva onzena edició, ja que el professor Reale ens dóna de primera mà la informació. El lector llegirà amb profit la *Prefazione* sencera.

8. *L'enigma dell'Accademia antica* Firenze: La Nuova Italia 1974.

Krämer acceptà la seva proposta; però, per raons de feina, no la pogué dur a terme fins més endavant, en 1981. El llibre de Hans Krämer, *Platone e i fondamenti della metafisica*⁹, inaugurà, en 1982, la col·lecció «*Temi metafisici e problemi del pensiero antico. Studi e testi*» del recentment creat *Centro di Ricerche di Metafisica*. El text de Hans Krämer exposava la *Teoria platònica dels Principis* i contenia una relació, en grec, de tots els textos més importants sobre les anomenades *doctrines no escrites* (*Agrapha Dogmata*) de Plató¹⁰. La incorporació de les *doctrines no escrites* en la interpretació de Plató –que per a la filosofia dels pre-socràtics semblava a tots els intèrprets prou justificada– ens presentava una densitat metafísica del pensament de Plató sense gaires precedents.

Des de la seva estada a Marburg i fins a la creació del *Centro di Ricerche di Metafisica*, el professor Reale es dedicà amb intensitat a l'estudi de Plató en la recerca d'una lectura que mostrés la unitat del seu pensament i s'ocupà també de feines de rellevància, algunes d'encomanades –la posada al dia del volum III de l'obra *La filosofia dei Greci nel suo sviluppo storico*, d'E. Zeller i R. Mondolfo (volum dedicat als eleates i editat a Florència: La nuova Italia 1970) i un volum sobre Melissos, *Testimonianze e frammenti* (Florència: La Nuova Italia 1970)– i d'altres per interès propi, com ara la traducció del llibre de Hans Krämer amb la traducció directa del grec dels textos de la *tradició indirecta* aportats com a primícia per Hans Krämer, i també la traducció, amb comentaris, a molts diàlegs de Plató, així com la preparació de bibliografies platòniques i la cura de l'edició del volum sobre Plató d'Adolfo Levi¹¹. Al mateix temps estava treballant en el segon volum de la seva extraordinària *Storia della filosofia antica* (Milano: Vita e Pensiero 1975)¹². Abans de fundar el *Centro di Ricerche di Metafisica* havia treballat, juntament amb el professor Dario Antiseri, l'obra en tres volums, per a alumnes dels liceus italians, una i altra vegada reeditada, i que el nostre claustre recomana als nostres alumnes: *Il pensiero occidentale dalle origini a oggi* (Brescia: La Scuola Editrice 1983)¹³. El primer text que coneixem de Reale és un article elaborat als vint-i-quatre anys d'edat, en la seva estada a Marburg, que porta significativament per títol *Di una recente interpretazione kantiana delle Idee platoniche nei suoi rapporti con la Scuola di Marburg*¹⁴. Tanmateix, i si repassem la seva extensa bibliografia, el professor Reale mai no descuidà l'estudi d'Aristòtil. Aquest és un fet decisiu per a la seva interpretació de Plató. Tal com ell mateix afirma: «Anche su Aristotele ero tornato più volte. Ed è impossibile fare i conti con la nuova interpretazione di Platone, senza conoscere a fondo la *Metafisica* di Aristotele, che si impone come documento di base per ricostruire la nuova immagine di Platone»¹⁵. No ens podem estendre a mostrar que no llegeix Plató des d'A-

9. Vegeu nota 3. Del mateix Hans Krämer cal tenir present el llibre *La nuova immagine di Platone* (Napoli: Bibliopolis 1986).

10. Al cap de quatre anys, en 1986, apareixerà el llibre de Marie-Dominique RICHARD, *L'enseignement oral de Platon* (Paris: Du Cerf), amb un esplèndid prefaci de Pierre Hadot. Aquest llibre també ens dona el text grec amb traducció francesa dels textos que testifiquen en favor de la *tradició indirecta* o les *doctrines no escrites* de Plató. El llibre fa una síntesi i una valoració de les interpretacions de l'Escola de Tubinga i del debat que aquesta hermenèutica platònica ha generat. El debat ha estat certament immens i encara resta viu. Tots els grans estudiosos de Plató hi han pres part en un moment o altre del seu treball.

11. A. LEVI, *Il problema dell'errore nella metafisica e nella gnoseologia di Platone*. Opera pòstuma a cura di G. Reale, Padova: Liviana Editrice 1970.

12. Els cinc volums enllestits abracen el període que va de 1975 a 1980. En 1997 anava ja per la desena edició. En el 2004 l'obra fou refeta en 10 vols, i publicada amb el títol *Storia della filosofia greca e romana* (Milano: Bompiani 2004).

13. L'editorial Herder de Barcelona s'ocupà de la seva traducció i edició en espanyol. La primera edició en espanyol és de 1988. En italià han estat redactades un parell d'edicions més: una primera de reduïda (*La filosofia nel suo sviluppo storico*, 3 vols, Brescia: La Scuola Editrice 1988) i una segona d'ampliada amb antologia de textos (*Storia della filosofia*, Brescia: La Scuola Editrice 1997).

14. Fou publicat en una de les revistes de més prestigi de la Universitat Cattolica del Sacro Cuore: «*Rivista di Filosofia neoscolastica*» 47 (1955) 135-153. No resulta gens desencaminat sostenir que l'hermenèutica de l'Escola de Tubinga (Tubinga - Milà) era una reacció i aire fresc davant la interpretació que feien els

platònics neokantians a Alemanya i, també, davant les seves conseqüències interpretatives que primaven la noció de *relació*—com a activitat sintètica de l'enteniment— enfront de la noció metafísica de *substància* (cf. les obres de Cohen, Natorp i Cassirer) .

15. G. REALE, *Per una nova in-terpretazione...*, p. XII.

16. *Aristotele. Metafisica*. 2 vols. Napoli: Editrice Loffredo 1968. Després: *Aristotele. Metafisica*. 3 vols. Milano: Vita e Pensiero 1993. Ara es pot trobar en les edicions següents: *Aristotele. Metafisica* (editio minor), Milano: Bompiani 2000, i *Aristotele. Metafisica* (editio maior), Milano: Bompiani 2004. També sobre la *Metafisica* G. REALE, *Introduzione a Aristotele*, Roma-Bari: Laterza [1974] 1997-710 i *Guia a la lettura della Metafisica di Aristotele*, Roma-Bari: Laterza 1997.

17. La primera edició del llibre és del març de 1984. Fou publicat provisionalment com a esbós a CUSL de Bolonya. Ja hem fet notar que del volum en l'actualitat se n'han fet vint-i-una edicions.

18. Th. S. KUHN, *Th Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: Chicago University Press 1962. En 1969 l'autor hi afegí una important *Postdata* en la qual responia a les objeccions i a les dificultats que li havien estat plantejades per altres estudiosos del tema.

19. Vegeu AA.VV., *Verso una nova immagine di Platone*. A cura di Giovanni Reale, Milano: Vita e Pensiero 1994. N'hi ha una primera edició a Napoli: Istituto «Suor Orsola Benincasa» 1991. A més, cal veure els moltíssims volums dels diversos autors que el professor Giovanni Reale ha anat publicant —i sovint ha prologat— en la col·lecció esmentada abans del *Centro di Ricerche di Metafisica*. Gairebé tots ells proposen de llegir Plató d'acord amb la *teoria dels principis* (Escola de Tubinga - Milà).

20. Cf. L. ROBIN, *La théorie platonicienne des Idées et des Nombres d'après Aristote*, Paris 1908.

ristòtil sinó que llegeix Plató *en i amb* Aristòtil. Traduí la *Metafisica* en dos volums —més endavant, en una nova edició, en tres— i dedicà algunes monografies a Aristòtil¹⁶. Se serví del mètode de la crítica interna per a llegir i traduir Aristòtil. Això el distingeix dels estudiosos de Tubinga, però els resultats obtinguts convergien entre els de l'Escola de Tubinga i els d'ell mateix.

Tot aquest treball convencé Reale del valor de la seva lectura platònica, que edità en el seu voluminós llibre sobre Plató que ja hem esmentat: *Per una nova interpretazione di Platone*, el qual merescué el Premi Fiuggi 1986 al millor llibre de filosofia¹⁷. El llibre, a més de valer-se de la metodologia emprada en la lectura de la *Metafisica* d'Aristòtil, se serveix de la lectura aprofundida de la moderna epistemologia expressada en el llibre de Th. S. Kuhn *L'estructura de les revolucions científiques* (1962)¹⁸. Aquest llibre va fer veure clar a Reale que la interpretació de l'Escola de Tubinga no es podia comprendre com una interpretació més dins les interpretacions actuals de Plató, sinó que es tractava d'un nou model, d'un *nou paradigma* interpretatiu, en el sentit donat per Th. S. Kuhn a *paradigma* en el seu llibre citat.

Giovanni Reale en aquest volum (cf. capítol II) sobre Plató —i, després, en molts d'altres escrits seus, i en la conferència pronunciada a Barcelona l'any 1990— distingeix *tres paradigmes* en la interpretació de Plató. En primer lloc, el paradigma *neoplatònic*, que va perdurar prop d'un mil·lenni i mig, i que interpretava els escrits de Plató *al·legòricament*. En segon lloc, el paradigma *modern*, creat per Schleiermacher, un dels grans traductors de Plató, paradigma que abraça el període que va de començaments del segle XIX fins a mitjan del segle XX, i que precisament ignora la *tradició platònica* (les *doctrines no escrites*), ja que l'entén com un afegit i considera els diàlegs com a textos *autàrquics* per a comprendre el pensament Plató. I, finalment, en tercer lloc, el *nou paradigma*, que s'inicia en els anys cinquanta amb la interpretació que fan els estudiosos de Tubinga, a la qual se sumen Giovanni Reale, Thomas Alexander Szlezák, Werner Beierwaltes, Michael Erler, Maurizio Migliori, Giancarlo Movia, Enrico Berti i, en bona part, Hans-Georg Gadamer, entre altres¹⁹. Aquest nou paradigma anticipat per Leon Robin²⁰ i, abans, pel mateix Nietzsche, en quant crític de Schleiermacher, considera centrals les *doctrines no escrites* de la tradició indirecta per a interpretar correctament el *Corpus* platònic, en el qual ja s'adverteix del fet que no ha estat tot dit ni ha estat dit el més important, el de més valor del pensament de Plató (*Fedre* 274B-278E i la *Carta VII* 340-345). Per damunt de la *Teoria de les Idees* hi ha la *Teoria dels Principis*: l'U i la Díada Indefinida. Giovanni Reale identifica l'U amb el Bé, això és, l'U-Bé, del qual el *Corpus* platònic no parla però s'hi refereix amb imat-

ges (en *La República*, per exemple). Tota la tradició platònica posterior suposa el coneixement d'aquest pensament platònic, el qual dóna *unitat* a la seva filosofia i esdevé la clau de volta que ens permet d'acostar-nos a Plató, al *tot* de Plató. En aquest mèrit hi ha col·laborat de manera extraordinària el professor Giovanni Reale, acompanyant en el treball d'investigació els professors de Tubinga i, al mateix temps, essent acompanyat en el treball d'investigació pels professors de Tubinga. D'aquí el nom que hem dit que s'acostuma a donar d'Escola de Tubinga-Milà al grup d'intèrprets creadors del nou paradigma. Això portà Giovanni Reale –amb la col·laboració de cinc alumnes seus– a elaborar una traducció nova del *corpus* platònic que recollís aquesta lectura, clau de volta hermenèutica del text platònic. Aquesta fou enllestida l'any 1991, en un sol volum, després d'un laboriós i excel·lent treball²¹.

Vull fer notar el mèrit dels treballs duts a terme en el *Centro di Ricerche di Metafisica* d'ençà de la seva fundació, gràcies a la direcció que hi imprimí el professor Reale. Allí s'han anat editant durant una trentena d'anys nombroses obres d'una elevadíssima qualitat, algunes de les quals han pogut veure la llum per primera vegada. No és ara el moment de resseguir les dues-centes cinquanta obres editades. Tots els autors que participen de la interpretació de Tubinga-Milà hi han editat textos, i fins i tot autors que no recolzen aquesta lectura de Plató. Giovanni Reale ha prologat o elaborat introduccions a moltes de les obres publicades. Aquestes introduccions són d'un ajut inestimable, perquè circumscriuen l'autor i l'obra editades en el context cultural i filosòfic pertinent. Aquesta labor hermenèutica introductòria dels textos correspon a aquesta visió hermenèutica general del professor Reale de relacionar les parts amb el tot i el tot amb les parts. Ell mateix ha aprofitat la trentena d'anys de treballs d'investigació en el *Centro di Ricerche di Metafisica* per a publicar obres seves, totes elles referents al món de l'antiguitat greco-romana i amb una mateixa idea: *mostrar la unitat de pensament dels autors estudiats i el valor extraordinari d'una tradició tan sòlida com la greco-romana*. La línia d'investigació principal ha estat la platònica, i tots els autors treballats hi fan referència directament o indirectament. Alguns autors també els havia treballat abans; altres no, com ara Teofrast, Procle, Filó, Epictet, etc. Els anys d'estudi i d'investigació en el *Centro di Ricerche di Metafisica* han estat molt prolífics. Ha traduït, a més de les obres que ja hem esmentat abans, obres com les *Ennèades* de Plotí, el *Poema* de Parmènides, les *Obres* de Sèneca i textos d'Agustí. Ha publicat nombrosos estudis i articles que és impossible d'esmentar en aquesta *laudatio*.

El professor Giovanni Reale ha fet seva la metàfora platònica de la «segona navegació»: la seva obra ha estat un navegar a rem –quan el vent ja no té força i les veles no hi ajuden– i ha solcat el

21. PLATONE, *Tutti gli scritti*, A cura di Giovanni Reale. Milano: Rusconi 1991. Després de sis edicions, en l'actualitat es troba en l'editorial de Milano: Bompiani 2000. El prefaci, la introducció, les notes a tots els diàlegs i la traducció d'onze dels diàlegs és a càrrec de Giovanni Reale.

camí difícil de la metafísica platònica i de la metafísica, en general, que li ha brindat l'antiguitat. Més enllà de l'*explicació física* del món i de l'home en aquest món, entès com a *physis* («primera navegació»), Reale, com Plató, ha cercat una explicació *metafísica* («segona navegació») amb l'esforç dels ulls de la intel·ligència que intel·ligeix allò que els ulls de la sensibilitat li mostren. I aquest ésser més enllà de l'ésser físic li ha mostrat –com Plató– la *unitat* de tot en l'U-Bé, que és Bellesa i Veritat.

Tanmateix el professor Reale parla sovint de «tercera navegació». Amb aquesta metàfora es refereix a la dimensió espiritual que relliga el món i l'ésser humà amb el Transcendent, amb Déu. El cristianisme és qui ha fecundat Europa d'aquesta dimensió espiritual, més enllà de l'univers físic i de l'univers metafísic que els grans autors grecs brodaren: és un univers enllà del *físic* i del *metafísic* que es dona a si mateix gratuïtament a l'home i al món, i en el seu Amor dona unitat i harmonia a tot en el seu ser Amor.

Giovanni Reale viu la circularitat de l'anomenat «cercle hermenèutic» entre el passat i el present, i entre el present i el passat: llegeix el passat des del present i llegeix el present des del passat, en una *unitat de sentit*. Tota la comprensió filosòfica de l'antiguitat li ha permès –li està permetent– de comprendre el present. I la comprensió del present li fa comprendre millor el passat, que estudia amb rigor. Aquesta circularitat li dona un mèrit especial, ja que Giovanni Reale no s'acontenta de restar en el goig d'un passat que mira d'entendre i de comprendre, sinó que entén i comprèn el passat com a *remei* (*phármakon*) o *teràpia per als mals de l'home d'avui*²². A Giovanni Reale el preocupa –com a tants homes i dones de l'Europa del present– l'Europa d'avui i, sobretot, l'home europeu d'avui. En el seu llibre *Radici culturali e spirituali dell'Europa* –que porta com a subtítol *Per una rinascita dell'«uomo europeo»*²³ – ho posa de manifest sovint. Allí llegim: «Ma sono convinto che l'«unità dell'Europa» sia necessaria non solo in senso giuridico, economico e politico, ma *anche e soprattutto in senso spirituale*»²⁴. O també: «La «casa europea» non può dunque essere costruita in maniera adeguata *se non viene costruita nell'anima stessa dell'«uomo europeo»*»²⁵. La preocupació per la revitalització de l'home europeu de ben segur que ha mogut el professor Reale a escriure en les pàgines del dominical del *Sole24ore* –una de les publicacions culturals del diumenge, de les millors que es publiquen a Itàlia–. Allí, a través dels seus articles clars i d'un nivell respectable, mostra la força dels valors que Occident ha *oblidat* i que recolzen en el moment de l'antiguitat greco-romana i en el cristianisme²⁶.

No gosaríem acabar aquesta *laudatio* del professor Giovanni Reale sense fer notar la seva passió per l'art: la pintura i la música de manera especial (i, entre parèntesis, els bons amics diuen que

22. Prenem la frase del subtítol del seu llibre *Saggezza antica. Terapia per i mali dell'uomo di oggi*, Milano: Raffaello Cortina Editore 1995.

23. G. REALE, *Radici culturali e spirituali dell'Europa. Per una rinascita dell'«uomo europeo»*, Milano: Raffaello Cortina 2003. Aquest llibre obtingué el premi «Selezioni Bancarella 2004».

24. *Ibidem*, XXVI.

25. *Ibidem*.

26. Un recull d'aquests articles ha aparegut en forma de llibre: G. REALE, *Valori dimenticati dell'Occidente*, Milano: Tascabili Bompiani 2004. El llibre aplega els articles d'un decenni (1993-2003).

aplica la *justa mesura* i les degudes *proportions harmonioses* a la cuina: té fama de bon cuiner!). Els estudis sobre Raffaello (*La Scuola di Atene*²⁷, *La Disputa*²⁸ i *Il Parnaso*²⁹) i Botticelli (*La Primavera o le Nozze di Filologia e Mercurio*³⁰) mostren una sensibilitat i una intel·ligència profundíssimes. El seu llibre que intitula *La Scuola di Atene di Raffaello* (Milano: Bompiani 2005) és d'una bellesa extraordinària i és una interpretació històrico-hermenèutica de *La Scuola di Atene* que, gràcies als seus coneixements de la filosofia grega, interpreta d'una manera nova els personatges que Raffaello hi pintà. És un llibre que agraeixo profundament al professor Giovanni Reale. Enguany el professor Reale publicarà un estudi que serà una nova interpretació sobre l'obra mestra de Matthias Grünewald *Isenheim Altarpiece* (c. 1513-1515), que actualment es pot contemplar en el Museu d'Unterlinden, a Colmar (Alta Alsàcia).

En relació a la música, només cal llegir la *laudatio* que oferí a Riccardo Muti per a comprendre la seva passió i la seva intel·ligència hermenèutica musical³¹. Allí mostra un coneixement de la música d'home que ha passat hores i hores escoltant-la i meditant-la. No endebades li fou encomanada la *laudatio* d'un gran director com és Riccardo Muti. En una conversa que mantingué amb aquest, en ocasió de la *laudatio*, Giovanni Reale confessa: «[...] per me, che amo la musica perfino troppo, e la ascolto quasi ogni giorno e a lungo il più possibile [...]»³². En la música –i el pitagorisme d'ascendent òrfica ho mostrà prou bé– es fa experiència d'*harmonia*, d'una *harmonia* que regeix el món i l'home. S'hi fa experiència de l'Absolut, com es fa experiència de l'Absolut en l'home i en allò que és quotidià, en els instants que voldríem fer eterns dins del nostre cor, com diu el poeta Joan Maragall en el seu *Cant espiritual*.

Els coneixements de filosofia que Giovanni Reale té, els seus convenciments filosòfics, la seva exigència interpretativa i el treball d'edició provats li confiaren l'edició de les *Opera omnia* de Karol Wojtyła. Això ha permès a Giovanni Reale d'oferir-nos un llibre sobre el pensament de Karol Wojtyła intitulat *Karol Wojtyła, un pellegrino dell'Assoluto* (Milano: Tascabili Bompiani 2005). Un llibre per a entendre el pensament filosòfic i teològic del filòsof i teòleg que fou Joan Pau II, que expressament volgué signar les seves *Opera omnia* com a Karol Wojtyła, ja que es tractava d'aquelles obres poètiques, filosòfiques i teològiques escrites amb anterioritat al seu pontificat. El llibre conté una carta privada de Joan Pau II a Giovanni Reale (datada a la Ciutat del Vaticà el dia 6 de gener del 2002) per tal d'agrair-li la seva labor d'edició i presentació d'aquestes *Opera omnia*. Voldria posar en relleu dos fragments d'aquesta carta de Joan Pau II (així la signa). El primer: «Ho

27. G. REALE, *Raffaello, la "Scuola di Atene"*, Milano: Rusconi 1997.

28. G. REALE, *Raffaello, la "Disputa"*, Milano: Rusconi 1998.

29. G. REALE, *Raffaello, Il "Parnaso"*, Milano: Rusconi 1999.

30. G. REALE, *La "Primavera o Le nozze di Filologia e Mercurio"*, Rimini: Idea Libri 2000.

31. G. REALE, *L'arte di Riccardo Muti e la Musa platonica. Con un colloquio tra Giovanni Reale e Riccardo Muti*, Milano: Bompiani 2005.

32. *Ibidem*, 170.

particularment apreciat l'interessant presentació de l'obra recollida que Ella, Professor, ha redactat per posar en evidència com al centre de cada escrit hi trobem sempre l'home en tant que persona»³³. El segon: «Illustre Professor, Jo sóc reconegut per haver subratllat com propi l'amor sigui la síntesi –en l'ésser i en l'expressió– de tot el que l'home busca en el camí de la creació artística i en el de la reflexió racional»³⁴.

Giovanni Reale ens ha mostrat a través de la seva obra i de la seva vida intel·lectual i cultural la tendència que hi ha en l'home de cercar incansablement la unitat, la unitat que és harmonia, de cercar el centre des d'on llegir la vida. Avui és d'un gran mèrit viure una vida concentrada en l'essencial i elaborar una obra que ens refereixi el centre de la *con-centració*. Avui que convivim amb «l'hoste més inquietant de tots els hostes: el nihilisme» (Nietzsche), avui que vivim en la permanent capacitat de *des-con-centració* la vida i l'obra de Giovanni Reale ens possibiliten de continuar mirant l'*Orient*, Atenes i Jerusalem. Investigant en els *lógoi* de l'antiguitat greco-romana i cristiana, Giovanni Reale hi ha llegit el *Logos*. Tots els *lógoi* prenen el seu sentit veritable del *Logos*. És a aquest *Logos* on apunten els *lógoi* dels homes. Atenes i Jerusalem –i, amb Rémi Brague, afegim-hi Roma– són el bressol d'una Europa que ha de recomençar a *conformar-se* de nou. Un dels autors editats per Giovanni Reale, Gerhard Krüger, sosté en el seu esplèndid llibre *Ragione e Passione*³⁵ que la raó és veritable raó quan se sap dependent de quelcom que hi ha més enllà de si mateixa, això és, quan els *lógoi* prenen sentit en el *Logos*.

Excel·lentíssima i Magnífica Senyora Rectora: amb aquest passar de puntetes, procurant no fer-la malbé, per damunt de l'obra i la vida acadèmica de Giovanni Reale, sense ni tan sols esmentar-la tota, no puc sinó alegrar-me de tot cor de la concessió del doctorat *honoris causa* que la Junta Acadèmica de la Universitat que vostè presideix li ha decidit atorgar, a sol·licitud de la Facultat de Filosofia. En nom del claustre de la meua Facultat de Filosofia i en el meu propi, li faig arribar el nostre goig per aquesta concessió tan merescuda i, també, en nom de la Universitat i del nostre claustre vull agrair al Dr. Giovanni Reale el treball i l'obra de la seva vida.

33. Text de la carta citat, primera pàgina, no numerada, que ocupa les pàgines centrals del llibre de G. REALE, *Karol Wojtyła, un pellegrino dell'Assoluto*, ja citat.

34. *Ibidem*, a la pàgina següent del text no numerat de la carta esmentada.

35. G. KRÜGER, *Ragione e Passione. L'essenza del pensiero platonico*. A cura di Giovanni Reale. Milano: Vita e Pensiero 1995.

ANTONI BOSCH-VECIANA
Facultat de filosofia
Universitat Ramon Llull
[abosch12@xtec.cat]